

---

---

# ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГО- ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

---

---

УДК 502.4 (477)

## ДОСВІД БОЛГАРІЇ У ВПРОВАДЖЕННІ ПРОГРАМИ НАТУРА 2000

Гудкова Н.В.

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління  
вул. Митрополита Василя Липківського, 35, 03035, м. Київ,  
ngudkova@gmail.com

Проведено аналіз основних проблем та можливостей держав, нових членів Європейського Союзу (ЄС) при адаптації Програми Natura 2000. Досліджено новий інтегрований підхід до управління природоохоронними територіями на прикладі Болгарії, прийнятої до Європейського Союзу у січні 2007 року. На базі одержаних даних розроблено рекомендації для нових держав-членів ЄС щодо розв'язання основних проблем адаптації та управління Програмою Natura 2000. *Ключові слова:* екомережа, Natura 2000, сталий розвиток, Директиви ЄС, збереження біорізноманіття, природоохоронні території, управління, екосистемні послуги, залучення громадськості.

**Опыт Болгарии по реализации Программы Natura 2000.** Гудкова Н.В. Представлен научный анализ основных проблем и возможностей государств, новых членов Европейского Союза (ЕС) в процессе реализации Программы Natura 2000. Исследовано новый интегрированный подход для управления природоохранными территориями, на примере Болгарии, присоединившейся к ЕС в январе 2007 года. На базе полученных данных разработаны рекомендации для новых государств-членов ЕС с целью оптимального решения основных проблем адаптации и управления Программой Natura 2000. *Ключевые слова:* экосеть, Natura 2000, устойчивое развитие, Директивы ЕС, сохранение биоразнообразия, природоохранные территории, управления, экосистемные услуги, привлечение общественности.

**Bulgaria's experience in the implementation of Natura 2000.** Gudkova N. The research provides a thorough review of the challenges and opportunities facing a new EU Member State in adopting a new integrated NATURA 2000 approach to the nature conservation and management. The recommendations based on Bulgarian experience were developed for competent authority and other different groups of stakeholders to avoid main problems of Natura 2000 implementation and management. *Keywords:* ecological network, Natura 2000, sustainable development, the EU Directive, the conservation of biodiversity, conservation, management, ecosystem services, public involvement.

### Вступ

На сьогодні інтеграція України є пріоритетним напрямом української зо-

внішньої політики. У Законі України «Про Загальнодержавну Програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» 964-

IV від 19 червня 2003 р. уряд України проголосив про свій намір узгодити методологію у сфері охорони природи з методологією, яка використовується в країнах Європейського Союзу (ЄС) [1]. Європейським тематичним центром з біологічного різноманіття Натура 2000 було визначено Європейську мережу екологічно-важливих природоохоронних територій (ПТ), сформована на засадах Міжнародної стратегії сталого розвитку, проголошеної декларацією міжнародної конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 році [2]. Мета створення мережі – гарантування довготривалого збереження найбільш цінних та зникаючих європейських видів та природного середовища їх існування [3]. На початку 2014 р. екологічна мережа Натура 2000 об'єднувала понад 27 тис. територій, що належать 28 державам-членам ЄС. Серед них – території, що мають важливе значення для Співтовариства (Європейського Союзу) (Sites of Community Importance, SCI), відповідно до Директиви Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існування дикої флори і фауни; спеціальні природоохоронні території (Special Protection Areas, SPA), що визначаються Директивою 79/409/ЄЕС про збереження диких птахів (пізніше цю Директиву замінено Директивою 2009/147/ЄС про охорону диких птахів) [4].

### **Розділ 1. Екологічна мережа Натура 2000 – новий підхід до збереження біорізноманіття в державах – членах ЄС**

Створення загальноєвропейської екологічної мережі Натура 2000 як гаранта успіху збереження біорізноманіття в країнах ЄС передбачає безумовне

паралельне виконання вимог інших законодавчих актів ЄС. Негативний досвід молодих держав – членів ЄС (наприклад, Польщі, Болгарії, Хорватії та інших) свідчить про те, що діяльність з реалізації Програми Натура 2000 зводиться нанівець без впровадження повного комплексу Директив ЄС: Директиви 85/337/ЄЕС про оцінку впливу окремих державних і приватних проєктів на навколишнє природне середовище зі змінами та доповненнями, внесеними Директивами 97/11/ЄС, 2003/35/ЄС та 2009/31/ЄС; Директиви 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє середовище, Директиви 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації і, особливо, Директиви 2003/35/ЄС про забезпечення участі громадськості у підготовці окремих планів та програм, що стосуються навколишнього середовища, та внесенні змін і доповнень до Директив 85/337/ЄЕС та 96/61/ЄС щодо участі громадськості та доступу до правосуддя. З огляду на це, досвід євроінтеграції країн, що у минулому входили до комуністичного блоку, є найціннішим для України [5, 6].

Метою даного наукового дослідження було проведення аналізу основних проблем, і виникають у нових держав – членів ЄС під час впровадження Програми Натура 2000. За основу взято досвід Болгарії, яку проголошено членом ЄС 1 січня 2007 року. На сьогодні Болгарія є однією з найбагатших за біорізноманіттям країн Західної Європи. Відповідно до Європейських Директив об'єктами її захисту є 80 природних середовищ існування (або оселищ) та найбільш важливі середовища існування понад 100 видів рослин та 226 видів тварин [7].

Водночас, згідно рейтингу за індексом корупції, підготовленому організацією «Трансперенсі інтернешнл» за 2009 рік, Болгарію вважають найбільш корумпованою європейською країною [8]. Результати досліджень, проведених Болгарським фондом зі збереження біорізноманіття (BBF), показали, що за перехідний періоду (2002-2007 рр.) держава втратила більше біорізноманіття та природних ландшафтів, ніж за попередні 20 років [9].

Болгарія має давні традиції щодо створення та управління природоохоронними територіями (ПТ), адже ще у радянські часи в їх основу було покладено принцип суворої охорони. Більшість ПТ мали статус заповідників – територій з найвищим правовим захистом, де була заборонена будь-яка діяльність. Зовсім інший підхід до управління ПТ впроваджує загальноєвропейська мережа Natura 2000, який об'єднує охорону навколишнього середовища з інтересами місцевих жителів. Він базується на принципах збереження природи та сталого використання, оскільки людина та дика природа мають існувати гармонічно. На жаль, основні зацікавлені сторони як у Болгарії, так і в інших багатьох пострадянських державах, сприймають Програму Natura 2000 більше як «перешкоду, ніж допомогу в економічному розвитку», як зайвий додатковий інструмент для збереження навколишнього середовища. Це несприйняття зумовлене історичними, соціальними та економічними коріннями [6]. Саме тому, виявлення основних проблем та переваг імплементації Програми Natura 2000 як основного інструмента охорони та управління ПТ у Болгарії вимагає

глибокого аналізу та широкого обговорення основних законодавчих, соціально-економічних та управлінських проблем.

З цією метою проведено науковий аналіз публікацій та інтернет ресурсів Міністерства навколишнього середовища і водних ресурсів Болгарії, Європейської Комісії, Natura 2000 та провідних болгарських екологічних НУО (зокрема Всесвітнього фонду дикої природи –WWF, Болгарського фонду зі збереження біорізноманіття –BBF, BirdLife International тощо). Проаналізовано відповідне національне та європейське законодавство, що стосується імплементації та управління Програмою Natura 2000. Особливу увагу приділено Закону Болгарії про біологічне різноманіття (BDA, 2002) та Директивам ЄС (особливо Директиві Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни та Директиві 79/409/ЄЕС про збереження диких птахів). Зроблено глибокий аналіз публікацій болгарських ЗМІ, проведено опитування експертів з Наури 2000 з різних інституцій (Міністерства навколишнього середовища та водних ресурсів Болгарії, Інституту дослідження біорізноманіття та природних екосистем Болгарської Академії Наук, Асоціації Парків Болгарії, WWF Болгарії тощо) [5].

Основними завданнями дослідження було встановлення основних етапів впровадження Програми Natura 2000 в Болгарії; виявлення важливих проблем і надання рекомендацій щодо найбільш ефективних напрямів їх розв'язання.

## Розділ 2. Основні етапи впровадження Програми Natura 2000 в Болгарії

Впровадження Програми Natura 2000 було обов'язковою умовою для Болгарії як нового члена ЄС та здійснювалось за принципом «зверху вниз», який, на жаль, не завжди враховує попередній історичний досвід та традиційні підходи до охорони та управління ПТ в окремо взятій країні. Тому шлях Болгарії до створення мережі Natura 2000 виявився дуже складним.

Першим етапом впровадження мережі Natura 2000 в Болгарії стала стадія розробка нормативно-правової бази. Він розпочався з включення Директиви Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни та Директиви 79/409/ЄЕС про збереження диких птахів до Закону про біологічне різноманіття Болгарії. Перша версія Закону прийнята державою у 2002 р. (фінальна версія з поправками – лише 26 липня 2013 р.) [10]. Координацію та управління процесом виконання Болгарією прийнятих на себе зобов'язань щодо уніфікації державного законодавства відповідно до вказаних Директив здійснювало Міністерство навколишнього середовища та водних ресурсів Болгарії. Болгарські експерти підкреслили «недостатній рівень обговорення та осмислення постанови та закону ЄС» [11]. Як результат, у липні 2007 року Європейська Комісія розпочала проти Болгарії процедури порушення у зв'язку з невідповідністю та некоректністю включення вказаних Європейських Директив до національного законодавства. В офіційному листі

було зазначено, що Болгарія взяла на себе зобов'язання повністю включити Директиви до 1 січня 2007 року, та підкреслено той факт, що національне законодавство некоректно відобразило європейське законодавство щодо визначення територій, місць існування та видів біорізноманіття. Водночас, Європейською Комісією було виявлено відсутність забезпечення можливості використання процедури адекватної оцінки потенційного впливу і впровадження компенсаційних заходів під час реалізації проектів на територіях, включених до мережі Natura 2000 [12]. У 2009 році Комісія відкрила ще одну процедуру порушення проти Болгарії у зв'язку з некоректним включенням ст. 6 (3) Директиви Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни через відсутність Оцінки впливу на навколишнє середовище під час реалізації ряду державних і приватних проектів на територіях мережі Natura 2000 [13]. Болгарські експерти пояснили, що процес оцінки не був представлений достатньо ясно через відсутність фахівців і практичного досвіду у цій галузі [14].

Отже, етап формування законодавчої бази для реалізації Програми Natura 2000 у Болгарії виявився досить складним і повільним через відсутність практичного досвіду та фахівців у цій галузі. Доказом недосконалої уніфікації державного законодавства Болгарії відповідно до вказаних Європейських Директив є процедури порушень, що застосовуються Європейською Комісією як інструмент тиску на неї. Невідповідність національного законодавства вимогам Європейських Директив спричи-

няє додаткові труднощі та створює несприятливі умови для другого етапу реалізації Програми Натура 2000 – процедури визнання територій мережі Натура 2000.

Список потенційних територій, які мають бути включені до загальноєвропейської екологічної мережі Натура-2000, був представлений Болгарією до Європейської Комісії, поперше, невчасно, і, по-друге, замість запланованих 34% площі країни запропоновано лише 18,2%. Покриття мережі Натура 2000 було оцінено Європейською Комісією як недостатнє і проти Болгарії було розпочато процедуру порушення. Ці проблеми створювали чисельні конфлікти, які виникли в цей час у Болгарії на національному та місцевому рівнях. Особливо гостро проти створення мережі Натура 2000 протестували землевласники, оскільки сприйняли процедуру визнання територій мережі Натура 2000 як порушення свого законного права та ототожнювали створення екологічної мережі з націоналізацією приватних земель, яку Радянська влада здійснювала безкоштовно або за дуже низькими цінами [15]. На сьогодні мережа Натура 2000 охоплює 36,9% території країни [16]. За результатами оцінки повноти покриття наземної частини мережі SCI Європейською Комісією виявлено, що завершеність наземної частини мережі Натура 2000 у Болгарії становить близько 98%. Крім того, у Законі про біологічне різноманіття Болгарії території, що мають важливе значення для Співтовариства (SCI), та спеціальні природоохоронні території (SPA) були оголошені природоохоронними територіями (ПТ).

Основними проблемами другого етапу впровадження Програми Натура 2000 у Болгарії є визнання територій екологічної мережі Натура 2000, зокрема, недостатнє покриття мережі, невизначеність поняття «сприятливий природоохоронний статус» для ПТ та режиму їхньої охорони, відсутність інформування та залучення громадськості. Ці проблеми дають підстави для відкриття Європейською Комісією процедури порушення проти Болгарії, провокування конфліктів із зацікавленими сторонами і неможливості забезпечити належний захист видів, природних середовищ існування та регіонів.

Подальший прогрес розв'язання проблеми загальноєвропейської мережі має бути пов'язаний з третім етапом впровадження Програми Натура 2000 – плануванням управління ПТ, який тільки розпочався у Болгарії. За офіційними даними, покриття мережі Натура 2000 ПТ, взагалі не мають індивідуальних планів управління [16]. Отже, планування управління є досить комплексною проблемою, яка потребує негайного вирішення. Стефан Аврамов, директором Фонду зі збереження біорізноманіття у Болгарії, повідомив, що відповідне законодавство для управління мережею Натура 2000 вже розроблено, але через відсутність відповідальних органів управління та політичної волі підготовка планів управління не завершена остаточно. Крім того, забезпечення належного фінансування цього етапу виявило значні бюрократичні труднощі [17].

### Розділ 3. Основні проблеми впровадження Програми Натура 2000 в Болгарії

Загалом за період з 2007 до січня 2010 року Європейською Комісією проти Болгарії було розпочато 15 процедур порушення у сфері охорони навколишнього природного середовища [18]. Сім з них були пов'язані з нездатністю забезпечити належний захист ПТ мережі Натура 2000. Більшість процедур порушення було розпочато через некоректне застосування Директив ЄС. Кожна процедура була ініційована скаргами, підготовленими болгарськими екологічними організаціями. Наприклад, Болгарське товариство захисту рідкісних видів птахів (BSPB) направило до Європейської Комісії добре документовану петицію, по 16 випадках «вандалізму» на територіях Натура 2000 [19]. Більшість скарг підготовлено екологічними НУО через ігнорування процедур Оцінки впливу на навколишнє середовище та Стратегічної оцінки навколишнього середовища при впровадженні ряду державних і приватних проектів на ПТ мережі Натура 2000, що є порушенням ст. 6.2 Директиви Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни [20]. Проведення процедури Оцінки впливу на навколишнє середовище було проігнороване під час будівництва готелів, лижних трас, курортних споруд, доріг тощо. Іншою серйозною проблемою, яку оскаржували НУО, була якість вже проведених вищевказаних оцінок. Кумулятивний вплив ряду малих проектів ігнорувалася і дозволи на будівництво видавалися без будь-якої Оцінки впливу на

навколишнє природне середовище [14, 18, 20, 21].

У 2013 р. Європейська Комісія розпочала процедуру притягнення уряду Болгарії до суду через нездатність захистити унікальні природні місця існування і важливі види рослин у районі Каліакра, де побудовано тисячі вітряних турбін та втілено більше 500 різних проектів без будь-якої адекватної оцінки їхнього впливу на навколишнє середовище [22]. На цей час, Європейською Комісією вже було розпочато проти Болгарії 2 процедури порушення, пов'язані з районом Каліакра. Перша процедура порушення була відкрита через недостатнє визнання 6 ПТ (однією з яких був район Каліакра) в межах Директиви 79/409/ЄЕС про збереження диких птахів (червень 2008) [23]. Друга процедура порушення була відкрита через відсутність оцінки можливого впливу вітрових турбін та інших проектів на ПТ району Каліакра [22]. Ці приклади свідчать про недоліки болгарської судової системи та перевагу інтересів сильних інвесторів, зневагу уряду до вимог щодо впровадження Програми Натура 2000 та ігнорування громадськості. У Болгарії природоохоронні органи відсторонили громадськість від впровадження Програми Натура 2000 (особливо на першому-другому етапах), а також приховували від НУО інформацію про результати Оцінки впливу на навколишнє середовище для найбільш проблемних проектів з метою недопущення звернення громадян до апеляційного суду [19-21, 24]. Отже, уряд Болгарії порушив виконання Директиви Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існуван-



ня та дикої флори і фауни та Організації Конвенції [24].

Державна політика щодо впровадження Програми Natura 2000 не мала підтримки громадськості, а деякі експерти посилались на дуже активне громадське протистояння [25]. Крім того, в результаті аналізу недоліків в управлінні і впровадженні Програми Natura 2000 в країнах ЄС, включаючи Болгарію, було віднесено як відсутність фахівців з управління мережею Natura 2000 та спеціальних освітніх програм для підготовки кадрів [24]. Низька активність адміністрації також була зумовлена обмеженим обміном знаннями між різними представниками влади, відповідальними за управління мережею Natura 2000.

#### **Розділ 4. Переваги впровадження Програми Natura 2000**

До перших компенсаційних заходів, які здійснено в Болгарії, можна віднести цільові платежі Natura 2000 (213) та «платежі за підтримку агро-середовища» (214), які сплачують фермери (та інші землекористувачі – у разі агро-екологічних платежів). Виплату компенсаційних «платежів Natura 2000 за землі сільськогосподарського призначення» (213) розпочато у 2011 р. Це обов'язкова виплата незалежно від того, чи подавав власник на неї заяву, чи ні. «Платежі за підтримку агро-середовища» (214) є також компенсаційним внеском, але це добровільно прийняте зобов'язання щодо захисту землі, птахів та природних середовищ їх існування. Отже, реалізація Програми Natura 2000 надає можливість отримувати

прибутки, які здатні гарантувати стабільне управління та розвиток відстаючих регіонів Болгарії [26].

Найбільш важливими фінансовими інструментами впровадження Програми Natura 2000 було визнано Європейський Структурний Фонд і Програму Life + [27]. Але більша частка ресурсів, які надаються фондами ЄС у межах Програми Natura 2000, залишається у Болгарії невикористаною через обмежений досвід участі державних адміністрацій і НУО у складних процедурах подання заявок. Додатковою перешкодою для деяких організацій може бути вимога щодо обов'язкового співфінансування.

Водночас, екологічна мережа Natura 2000 надає нашому суспільству та економіці широкий спектр одержання продуктів та надання екосистемних послуг, зокрема:

- природні ресурси / продуктивні послуги (наприклад, постачання деревини, зернових культур, риби, дичини, лікарської серовини тощо);
- цінні екосистемні процеси / регулюючі послуги, які передбачають здатність екосистем до регулювання повеней і стабілізації клімату, очищення води, зумовлюють запилення сільськогосподарських культур;
- культурні послуги, які сприяють створенню рекреаційних, духовних та естетичних цінностей;
- допоміжні послуги, що підтримують стабільність інших екосистемних послуг – ґрунтоутворення, фотосинтез і кругообіг поживних речовин [28].

### Розділ 5. Результати та їх обговорення

У процесі дослідження на основі аналізу встановлено три основні етапи та визначено комплексні проблеми, які виникають в колишніх комуністичних країнах під час впровадження Програми Natura 2000. Було доведено, що кожний з етапів дуже повільно розвивався у Болгарії і супроводжувався виникненням різноманітних економічних проблем.

Протягом перших 2-х етапів впровадження Програми Natura 2000 основними були порушення природоохоронного законодавства ЄС (головним чином, положень Європейських Директив):

- ст. 4 (1) і (2) Директиви Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни через скорочення урядом Болгарії списку науково-визнаних ПТ мережі Natura 2000 до покриття 18,2% території країни замість 34%;

- ст. 6 (2)-(4) (оцінка відповідності) Директиви Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни через нездатність держави забезпечити належний рівень охорони мережі Natura 2000. Крім того, санкції і штрафи за злочини, заподіяні проти мережі Natura 2000 і частіше мали умовний характер.

Ці законодавчі проблеми призвели до виникнення комплексу соціально-економічних проблем, особливо характерних для перших двох етапів впровадження Програми Natura 2000. Вони включають:

• відсутність інформаційної кампанії та публічних слухань під час

першого та другого етапів впровадження мережі Natura 2000;

• відсутність підтримки та визнання Програми Natura 2000 з боку громадськості;

• низький рівень обізнаності громадян;

• відсутність механізму залучення, розподілу прибутків та розв'язання конфліктів з місцевими громадами;

• економічний і політичний тиск з метою розвитку регіонів, покритих мережею Natura 2000;

• відсутність фінансування мережі Natura 2000.

Після уніфікації державного законодавства щодо відповідності до Європейських Директив та визнання природоохоронних територій екологічної мережі Natura 2000 основні проблеми управління новоствореними ПТ були так:

• відсутність планів управління ПТ мережі Natura 2000;

• ігнорування проведення Оцінки впливу на навколишнє середовище при впровадженні ряду інвестиційних проектів на ПТ мережі Natura 2000;

• корупційна практика та клієнтелізм;

• неспроможність державної адміністрації виконувати свої функції щодо керування та координації впровадження Програми Natura 2000;

• низький рівень заробітної плати фахівців з Програми Natura 2000;

• відсутність фінансових ресурсів та кваліфікованих експертів для здійснення контролю, проведення моніторингу та управління екологічною мережею;

• обмежений досвід державної адміністрації та НУО щодо одержання фінансових грантів від фондів ЄС.



Одним із найбільш важливих завдань дослідження було визначити, які основні переваги мережі Natura 2000 є доступними для нових держав-членів ЄС? Першими перевагами створення мережі Natura 2000 у Болгарії були компенсуючі платежі Natura 2000 (213) та «платежі за підтримку агро-середовища» (214), одержані болгарськими фермерами та іншими землевласниками, а також різноманітні екосистемні послуги. Основна мета їх реалізації – сприяння впровадженню та розвитку сільських практик, в основу яких покладено принцип захисту та збереження навколишнього середовища.

Щодо питання про уроки України (та інших пострадянських країн) досвід впровадження Програми Natura 2000 у Болгарії показав, що остаточну відповідь на це питання давати поки що занадто рано, оскільки Болгарія, по суті, ще не використала більшості вигод від європейської інтеграції [29]. Водночас, дослідження переходу Болгарії від традиційного управління заповідними територіями до нового інтегрованого підходу до управління мережею Natura 2000 є досить актуальним для України та інших держав, які схильні до членства в ЄС. Болгарія виступатиме цікавою моделлю для цих держав, оскільки створення мережі Natura 2000 відбувалось на базі інституцій, що мають єдині історичні традиції. Тому можна очікувати, що і помилки будуть також загальними для більшості колишніх комуністичних держав. Хоча мережа Natura 2000 пропонує значні переваги, але через відсутність досвіду і знань вони не можуть бути використані Болгарією належним чином. Також на прикладі Болгарії мо-

жна зробити висновок, що процес адаптації держав – нових членів до вимог ЄС може бути дещо повільним та складним. Але представлені результати аналізу 3-х основних етапів впровадження Програми Natura 2000 у Болгарії, дають можливість визначити 3 основні групи проблем (законодавчі, соціально-економічні та управлінські) та запропонувати можливі шляхи їх розв'язання.

### Висновки

На базі виконаного дослідження було розроблено рекомендації для компетентних органів та зацікавлених сторін, які допоможуть їм уникнути основних ускладнень, пов'язаних з впровадженням та управлінням Програмою Natura 2000.

Першу групу становлять рекомендації у сфері законодавства:

- чітка імплементація Директиви Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни та Директиви 79/409/ЄЕС про збереження диких птахів до національного законодавства;
- офіційні директивні документи повинні бути терміново розроблені і затверджені;
- необхідно забезпечити навчання та підготовку директивних органів з реалізації ст. 6 Директиви Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни.

Другу групу становлять рекомендації щодо нового підходу до управління:

- визначення чітких термінів для розробки планів управління для кожної ПТ мережі Natura 2000;
  - поліпшення якості доступної наукової інформації шляхом проведення інвентаризації, аналізу недоліків, картування природних середовищ існування, підготовки карт і вдосконалення бази даних ГІС;
  - планування створення буферних зон;
  - створення органу, відповідального за управління кожною ПТ мережі Natura 2000;
  - встановлення адекватної заробітної плати фахівцям;
  - чітке визначення меж моніторингу;
  - організація контролю за ліцензуванням фірм, які відповідають за здійснення оцінки впливу проєктів на навколишнє середовище;
  - забезпечити спеціалістам, залученим до процесу визнання територій екологічної мережі Natura 2000, проходження тренінгу для перевірки планових заявок та оцінки впливів проєктів на навколишнє середовище, що надходять.
- Третя група об'єднує соціально-економічні рекомендації:
- юридичні вимоги щодо участі громадськості та проведення широкої інформаційної кампанії, починаючи з першого етапу впровадження Програми Natura 2000;
  - проведення громадських слухань та консультацій на етапах визнання та підготовки індивідуальних планів управління ПТ мережі Natura 2000;
  - вчасне інвестування і забезпечення реальної участі зацікавлених сторін у впровадженні Програми Natura 2000;
  - організація освіти та навчання широкої громадськості для підвищення рівня екологічної обізнаності;
  - використання грантів фондів ЄС для створення та підтримки ефективного функціонування мережі Natura 2000;
  - посилення доступу до LIFE+ як важливого джерела фінансування мережі Natura 2000;
  - пошук фінансування для навчання та освіти персоналу.
- Отже, для України та інших пост-радянських країн досвід Болгарії як нового члена ЄС має виключно важливе значення. Болгарія може бути моделлю для держав – потенційних членів ЄС, забезпечуючи їх необхідними знаннями і досвідом для успішної реалізації Програми Natura 2000.

### Література

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [Електронний ресурс] : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> – ст. 367.
2. Our life insurance, our natural capital : an EU biodiversity strategy to 2020. [Electronic resource] : European Commission. – 2011. – Access mode : [http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/comm2006/pdf/2020/1\\_EN\\_ACT\\_part1\\_v7%5B1%5D.pdf](http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/comm2006/pdf/2020/1_EN_ACT_part1_v7%5B1%5D.pdf).
3. European Commission : Environmental : Natura 2000. [Electronic resource] : – Access mode : [http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index\\_en.htm](http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index_en.htm).

4. European Commission : Natura 2000. [Electronic resource] : // Natura and Biodiversity Newsletter. – 2013. – № 34. – Access mode : [http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/nat2000newsl/nat35\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/nat2000newsl/nat35_en.pdf).
5. Gudkova N.V. NATURA 2000 as a new tool for the nature conservation and management in Bulgaria. Master Thesis of the Programme Management of Protected Areas / N.V. Gudkova // University of Klagenfurt. – 2014. – 69 p.
6. Grodzinska-Jurczak M. Expansion of Nature Conservation Areas: Problems with Natura 2000 Implementation in Poland? / M. Grodzinska-Jurczak, J. Cent // Environmental Management. – 2011. – № 7. – P. 11–27.
7. Bulgaria's Biodiversity 2000. [Electronic resource] : // Ecopack Newsletter. – April 2013. – [Electronic resource] : <http://www.ecopack.bg/en/Bulgariav/34/bnews>.
8. Bulgaria and Romania must produce concrete and irreversible anti-corruption results. [Electronic resource] : // Transparency International, Brussels/Berlin, 2009. – Access mode : [http://archive.transparency.org/news\\_room/latest\\_news/press\\_releases/2009/2009\\_02\\_12\\_bulgaria\\_romania\\_anti\\_corruption#sthash.Lv5MK1EI.XXuSoBfZ.dpuf](http://archive.transparency.org/news_room/latest_news/press_releases/2009/2009_02_12_bulgaria_romania_anti_corruption#sthash.Lv5MK1EI.XXuSoBfZ.dpuf).
9. Kenarov D. Green Revolution: How Eco-Activism Made Bulgaria Care Again. [Electronic resource] : // Balkan Insight. – 2012. – Access mode : <http://dimiterkenarov.com/2012/11/green-revolution-how-eco-activismmade-bulgaria-care-again>.
10. Закон за Биологичното Разнообразие. [Electronic resource] : Закон обн. ДВ. бр. 77 от 9 Август 2002 г. – Access mode : <http://lex.bg/laws/ldoc/2135456926>.
11. Andreev S. The unbearable lightness of membership: Bulgaria and Romania after the 2007 EU accession. / S. Andreev // Communist and Post-Communist Studies. – 2009. – № 42. – P. 375–393.
12. Bulgaria warned over breaches of EU environmental law. [Electronic resource] : // European Commission: Nature protection. – IP/07/1123 18/07/2007. – Access mode : [http://europa.eu/rapid/press-release\\_IP-07-1123\\_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_IP-07-1123_en.htm).
13. Петрова И. Европейската екологична мрежа «Натура 2000». Медийно досие 2013 : България. [Electronic resource] : // Dnevnik daily. – 2011. – Access mode : [http://dnevnik.bg/evropa/evrokonsultant/2011/09/28/1164525\\_mediino\\_dosie\\_evropeiskata\\_ekologichna\\_mreja\\_natura](http://dnevnik.bg/evropa/evrokonsultant/2011/09/28/1164525_mediino_dosie_evropeiskata_ekologichna_mreja_natura).
14. Natura 2000 in the new EU Member States. Status report for new and candidate Member States. Questionnaire: Natura 2000 in the new EU Member States – one year after accession. Bulgaria. [Electronic resource] : //WWF. – 2005. – Access mode : [http://awsassets.panda.org/downloads/bg\\_n2000\\_rep2005.pdf](http://awsassets.panda.org/downloads/bg_n2000_rep2005.pdf).
15. Cieruinskene S. Natura 2000 Triggers Controversy. [Electronic resource] : // Vagabond. – 2007. – Access mode : <http://www.vagabond.bg/economy/810-natura-2000-triggers-controversy-corruption.html/>.
16. НПРД (Националната приоритетна рамка за действие по Натура 2000). [Electronic resource] : България. – 2013. – Access mode : [www.moew.government.bg/files/file/Press/Konsultacii/2013/Oktober/NPRD.pdf](http://www.moew.government.bg/files/file/Press/Konsultacii/2013/Oktober/NPRD.pdf).
17. Avramov S. Progress in Natura 2000 in Bulgaria. Workshop on Natura 2000 Management and Agri-Environment Scheme. [Electronic resource] : // Dworek Gorce, Poland. – 2012. – Access mode : [www.ceeweb.org/wp-content/uploads/2012/09/Natura-2000-BG.pdf](http://www.ceeweb.org/wp-content/uploads/2012/09/Natura-2000-BG.pdf).
18. Енчев М. Опазването на околната среда спечели от членството на България в Европейския съюз. Европа и природата. [Electronic resource] : // Dnevnik daily. – 2010. – Access mode : <http://www.multitrans.ru/c/m.exe?a=1&SHL=2>.
19. Sixteen cases of Natura 2000 vandalism in Bulgaria. [Electronic resource] : // BSPB/BirdLife Bulgaria. – 2008. – Access mode : [http://www.birdlife.org/europe/pdfs/Nature\\_Directives\\_material/Portfolio\\_texts%20\\_final.pdf](http://www.birdlife.org/europe/pdfs/Nature_Directives_material/Portfolio_texts%20_final.pdf).

20. Problems with the protection of Natura 2000 sites in Bulgaria. [Electronic resource] : // WWF. – 2008. – Access mode : [http://awsassets.panda.org/downloads/n2k\\_problems\\_in\\_bg\\_wwf\\_update\\_september.pdf](http://awsassets.panda.org/downloads/n2k_problems_in_bg_wwf_update_september.pdf).
21. Establishment of Natura 2000 network in Bulgaria – common challenge for hunting and conservation organizations. [Electronic resource] : / S. Stoychev, D. Poliyakov // BSPB / Union of Hunters and Anglers in Bulgaria. – 2009. – Access mode : <http://www.facenatura2000.net/conference%202009/2.2.Stoychev.pdf>.
22. Commission takes Bulgaria to Court for failing to protect endangered species Europe. Environment. [Electronic resource] : // Rapid Press Releases. – 2013. – Access mode : [http://europa.eu/rapid/press-release\\_IP-13-966\\_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-966_en.htm).
23. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. Application of the Convention. Summary of case files and complaints Directorate // Standing Committee. Democratic Governance, Culture and Diversity. – Strasbourg. – 2011– 19 pp.
24. Experiences on the implementation of Natura 2000 in Central Europe. Cases in Bulgaria, Romania and Hungary. [Electronic resource] : // Central Office of Nimfea Environmental and Nature Conservation Association and its member organizations. – 2013. – Access mode : [http://www.ceeweb.org/wp-content/uploads/2012/01/N2000\\_experiences.pdf](http://www.ceeweb.org/wp-content/uploads/2012/01/N2000_experiences.pdf).
25. Zak D. Individuation of gaps in the management and implementation of Natura 2000 sites (gap analysis) [BE-Natur: Better management and implementation of NATURa 2000 sites/ D. Zak, M. Getzner, H. Kirchmeir, T. Köstl // WP3: Transnational joint strategy and tools for the better management and implementation of Natura 2000 sites. – 2012. – 150 pp.
26. Natura 2000 Romania. [Electronic resource] : // Bulgaria: Natura 2000 Paper Pes Activities. – 2012. – Access mode : [http://www.natura2000.ro/news/view.php?news\\_id=569](http://www.natura2000.ro/news/view.php?news_id=569).
27. Черешева М. Програма Life+: много проблеми и няколко решения. [Electronic resource] : / М. Черешева, В. Иванов // Dnevnik daily. – Access mode : [http://www.dnevnik.bg/европа/еврофинансирание/novini/2011/06/08/1102575\\_programa\\_life\\_mnogo\\_problemi\\_i\\_ni\\_akolko\\_resheniia](http://www.dnevnik.bg/европа/еврофинансирание/novini/2011/06/08/1102575_programa_life_mnogo_problemi_i_ni_akolko_resheniia).
28. Alcamo J. Ecosystems and human well-being : a framework for assessment / J. Alcamo, E. Bennett // Millennium Ecosystem Assessment. World Resources Institute. – 2003. – 246 pp.
29. Tsachevsky V. Bulgaria's EU membership: the adaptation to the new status is not over [Electronic resource] : / V. Tsachevsky // Electronic Publications of Pan-European Institute. – 2010. – Access mode : [www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-jatietopaketit/Documents/Tsachevsky\\_netti\\_final.pdf](http://www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-jatietopaketit/Documents/Tsachevsky_netti_final.pdf).